

УДК 811.133.1'373.46

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-216-16>**БАГАТОЗНАЧНІСТЬ ФІЗИЧНИХ І ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ
(НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)****POLYSEMY OF PHYSICAL AND TECHNICAL TERMS
AND THEIR TRANSLATION SPECIFICS
(BASED ON FRENCH LANGUAGE)****Галян О. В.,***orcid.org/0000-0002-1811-0107**Scopus Author ID: 56605087400**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романської філології**Волинського національного університету імені Лесі Українки***Хайчевська Т.М.,***orcid.org/0000-0003-3842-1348**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романської філології**Волинського національного університету імені Лесі Українки***Хірочинська О. І.,***orcid.org/0000-0002-2441-2654**старший викладач кафедри романської філології**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

У статті досліджено особливості полісемії у французькій фізичній та технічній термінології як одного з визначальних аспектів розвитку наукової мови. Полісемія розглядається як закономірне явище, що виникає внаслідок семантичної еволюції лексем і відображає динаміку формування та функціонування терміносистеми. Проаналізовано підходи до тлумачення багатозначності термінів у лінгвістичних дослідженнях та окреслено дискусійні аспекти співвідношення моносемії й полісемії в науковому мовленні.

На матеріалі французької фізичної та технічної термінології визначено основні джерела виникнення полісемії, зокрема перехід загальнонавчальної лексики у фахову сферу та метонімічні перенесення, що зумовлюють формування категоріальної багатозначності. Установлено, що один і той самий термін може репрезентувати різні логічні категорії (явище, процес, величину, властивість, дію або результат дії), зберігаючи при цьому спільну семантичну основу. Доведено, що така багатозначність не призводить до комунікативної невизначеності, оскільки значення терміна чітко актуалізується в контексті фахового тексту.

Окрему увагу приділено особливостям перекладу, семантичній еволюції фізичних та технічних термінів та їх здатності виходити за межі вузької терміносистеми, поширюючись на суміжні галузі знань і загальнонавчальну лексику. Визначено, що полісемія є невід'ємною рисою французької фізичної та технічної термінології і відображає процеси вторинної номінації, міжгалузевої взаємодії та розвитку мовної системи загалом.

У роботі висвітлено роль контексту як ключового чинника інтерпретації полісемних термінів у науковому дискурсі. Показано, що системний підхід до аналізу полісемії сприяє кращому розумінню процесів концептуалізації наукового знання. Результати дослідження можуть бути застосовані в лексикології, термі-

нознавстві, перекладознавстві та практиці перекладу науково-технічних текстів. Це підтверджує важливість комплексного аналізу полісемії для розвитку теорії й практики сучасного термінознавства.

Ключові слова: полісемія, багатозначність, категоріальна багатозначність, метонімія, семантична еволюція, терміносистема.

The article examines the features of polysemy in French physical and technical terminology as an important aspect of the development of scientific language. Polysemy is treated as a systematic phenomenon arising from the semantic evolution of lexemes and reflecting the dynamics of the formation and functioning of terminological systems. The study analyzes approaches to interpreting terminological polysemy in linguistic research and outlines debated aspects of the relationship between monosemy and polysemy in scientific discourse.

Based on French physical and technical terminology, the main sources of polysemy are identified, including the transfer of general-language vocabulary into specialized domains and metonymic shifts leading to categorical polysemy. It is established that the same term may represent different logical categories (phenomenon, process, quantity, property, action, or result of an action) while retaining a common semantic core. Such polysemy does not cause communicative ambiguity, as the meaning of a term is clearly actualized in the context of a specialized text.

Special attention is given to translation issues, the semantic evolution of physical and technical terms, and their ability to extend beyond narrow terminological systems into related fields of knowledge and general vocabulary. Polysemy is identified as an inherent feature of French physical and technical terminology, reflecting processes of secondary nomination, interdisciplinary interaction, and the overall development of the language system.

The study also highlights the role of context as a decisive factor in interpreting polysemous terms. A systematic approach to analyzing polysemy contributes to a deeper understanding of knowledge conceptualization, and the findings can be applied in lexicology, terminology studies, translation studies, and the practice of translating scientific and technical texts. This confirms the importance of a comprehensive analysis of polysemy for the development of theory and practice in modern terminology.

Key words: polysemy, multiple meanings, categorical polysemy, metonymy, semantic evolution, terminological system.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток науки і техніки, зростання обсягу наукової інформації та активна міждисциплінарна взаємодія зумовлюють постійне оновлення й ускладнення термінологічних систем. Фізична та технічна термінологія французької мови формувалася й розвивалася в різні історичні періоди, зазнаючи впливу як внутрішньомовних процесів, так і позамовних чинників. У цьому контексті особливої актуальності набуває явище полісемії, яке традиційно розглядається як явище, що потребує чіткого контекстуального розмежування, однак фактично є закономірним наслідком семантичної еволюції термінів.

Формування багатозначних фізичних і технічних термінів відбувається внаслідок переходу загальноживаної лексики у фахову сферу, метонімічних перенесень, що призводить до розширення або трансформації значень уже наявних терміноелементів. За відсутності системного аналізу полісемічних відношень у межах терміносистеми зростає ризик неоднозначного тлумачення термінів, що ускладнює їх переклад та фахову комунікацію.

Отже, проблема полісемії фізичних і технічних термінів французької мови потребує комплексного дослідження з урахуванням семантичної структури терміна, контексту його функціонування та перекладацьких аспектів, що є необхідною умовою для забезпечення точності й адекватності наукового дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні основи дослідження полісемії термінів у мовознавстві пов'язані з працями вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, зокрема М. П. Кочергана [1], О. О. Селіванової [2], П. В. Джандоєвої [3], Ж. Дюбуа [4] та інших учених, які зробили вагомий внесок у вивчення семантики й проблем багатозначності спеціальної лексики.

Метою дослідження є комплексний аналіз полісемії термінів як семантичного явища, виявлення механізмів формування багатозначності в термінологічній лексиці, з'ясування особливостей функціонування полісемічних термінів у фахових текстах, а також дослідження специфіки їх перекладу з урахуванням контексту та галузевої належності.

Виклад основного матеріалу. Полісемія, або багатозначність лексем у французькій мові, широко вивчається на матеріалі як загальноживаної, так і фахової лексики. Вона визначається

як сукупність значень слова, що групуються навколо спільного семантичного ядра. Існує поширена думка, що наукова мова повинна бути однозначною, а кожен термін – чітко закріпленим за конкретним смисловим значенням. Проте практика показує, що поряд із моносемічними термінами існують і полісемічні, що відображають закономірні семантичні трансформації та розвиток терміносистем загалом. Водночас однозначність терміна не гарантує повної номінації, адже його значення реалізується через використання у фаховому контексті [5, с. 104].

Полісемія у фізичній та технічній лексиці характеризується специфічними особливостями та має різні джерела формування. Одним із основних шляхів виникнення багатозначності у фізичній і технічній термінології є *залучення слів із загальнонавчальної лексики*, які в науковому контексті набувають уточненого або спеціалізованого значення. До цієї групи належать, зокрема, такі терміни:

– **défaul** «дефект» у фізиці позначає порушення ідеальної кристалічної ґратки речовини [6, с. 75], тоді як у загальнонавчальному вжитку це слово означає недолік, ваду, помилку або несправність;

– **force** «сила» у фізиці є векторною величиною, що характеризує взаємодію між тілами [6, с. 259], водночас у загальнонавчальній французькій мові семантика лексеми *force* охоплює значення «могутність», «влада», «зусилля», «примус»;

– **équilibre** «рівновага» визначається як стан механічної системи, за якого всі її елементи перебувають у спокої або рухаються рівномірно відносно обраної системи відліку [6, с. 249], тоді як у повсякденній мові це слово використовується на позначення балансу, узгодженості або стабільності;

– **son** «звук» у фізичному розумінні трактується як пружні хвилі, що поширюються в матеріальному середовищі й можуть сприйматися органами слуху залежно від частоти та інтенсивності [6, с. 116]; у загальнонавчальній лексиці *son* означає суб'єктивне психофізіологічне відчуття.

До цієї ж групи можна віднести й інші терміни, зокрема **champ** «поле», яке в фізиці означає форму існування матерії, через яку здійснюється взаємодія між частинками, тоді як у загальнонавчальній лексиці *champ* позначає «простір», «галузь діяльності» [6, с. 231]; **onde** «хвиля», що в науковому контексті має чітке фізичне визначення, а в повсякденному мовленні вживається метафорично [6, с. 305].

Наведені приклади засвідчують, що у термінах, утворених на основі загальнонавчальної лексики, актуалізується одна або кілька семантичних ознак, які в процесі термінологізації зазнають уточнення й доповнюються новими смисловими компонентами, пов'язаними з родовою семантикою вихідного слова.

Інший шлях виникнення полісемії термінів пов'язаний із **метонімічними перенесеннями**. Метонімічне перенесення полягає у вживанні назви одного об'єкта для позначення іншого, між якими існує тісний асоціативний або смисловий зв'язок. У фізичній і технічній термінології такий тип багатозначності є доволі поширеним і виникає в тих випадках, коли значення терміна формується на основі ознак, що належать до різних логіко-семантичних категорій. Наприклад: явище – процес, величина – процес, дія – результат дії, величина – явище, властивість – величина, тощо. Таку полісемію часто називають «категоріальною багатозначністю» [7, с. 12]. Наприклад:

– **явище – процес**: термін *émission* використовується як для позначення явища (емісії), так і для номінації процесу випромінювання. Подібну семантичну двоїстість виявляє *thermalisation*, що функціонує і як назва явища термалізації, і як процес уповільнення нейтронів. Лексична одиниця *transformation radioactive* може репрезентувати як явище радіоактивного розпаду, так і процес відповідного перетворення [8, с. 378].

– **величина – процес**: семантична структура терміна *aimantation* охоплює значення фізичної величини (магнітного моменту) та процесу намагнічування. Аналогічна категоріальна

багатозначність притаманна лексемі *accélération*, яка позначає як фізичну величину, так і процес зміни швидкості руху [8, с. 378].

– **величина – явище:** лексема *gravitation* може співвідноситися як із фізичною величиною (силою тяжіння), так і з явищем гравітації. Термін *inductance* функціонує у значеннях коефіцієнта самоіндукції (величини) та індуктивності як фізичного явища. Подібну семантичну кореляцію демонструє *transmissibilité*, що означає або коефіцієнт прозорості (величину), або проникність як фізичне явище.

– **дія – результат дії:** термін *crystallisation* може позначати як сам процес кристалізації, так і його наслідок – формування кристалічної структури. Лексема *irradiation* вживається для номінації як процесу опромінювання, так і стану об'єкта після дії випромінювання.

– **властивість – величина:** термін *capacité de polarisation* використовується для характеристики поляризованості як властивості та водночас як її кількісного вираження – поляризаційної ємності. Лексема *densité* може означати як якісну характеристику (щільність, густину), так і конкретну фізичну величину (питому вагу). Термін *résistance à chaud* функціонує як назва властивості матеріалу (теплостійкості) і як показник опору в умовах підвищеної температури [8, с. 378].

У фізико-технічній термінології простежується тенденція до розширеної семантичної універсальності, коли одна й та сама лексична одиниця охоплює більше ніж дві категорії за умови збереження спільної родової семи. Наприклад [8, с. 378]:

– **властивість – прилад – величина:** термін *inductance* може позначати індуктивність як властивість, котушку індуктивності як технічний пристрій, а також коефіцієнт самоіндукції як фізичну величину.

– **властивість – прилад – явище – процес:** лексема *dispersion* функціонує у значеннях дисперсності (властивість), дисперсної системи (об'єкт або технічний засіб), дисперсії як фізичного явища та процесу диспергування.

Полісемія терміна зумовлює формування складного семемного комплексу й відображає динамічний характер розвитку його семантичної структури. Так, термін *radiation* (від лат. *radiātus* – «сяючий, оточений сяйвом») первісно був пов'язаний із категорією «властивість речовини», зберігаючи спільну родову семантичну ознаку з латинським етимологом. Згодом, у процесі дослідження властивостей радіоактивних матеріалів, ця лексема стала позначати фізичний процес, що полягає у виникненні частинок під час трансформації ядер нестійких ізотопів одних елементів у ядра інших елементів [6, с. 241].

Останнім етапом розвитку лексеми стало формування нових напрямів у фізиці та техніці, зокрема фізики ядра, фізики елементарних частинок, радіаційної фізики твердого тіла та технічних застосувань у галузі обладнання і приладів. У цьому процесі термін набуває значення складного фізичного явища і починає застосовуватись у медичній сфері та загально-вживаній лексиці. При цьому виникають складні терміни, що складаються з кількох терміноелементів, причому їх компоненти не обов'язково походять із фізичної лексики: *radiation solaire* ('сонячне випромінювання'), *radiation lumineuse* ('світлове випромінювання'), *radiation calorifique* ('теплова радіація'). Іноді, через процес усічення частин слова, формуються рідше складні термінолексеми, наприклад: *radiohygiène* ('радіаційна гігієна'), *radiochirurgie* ('радіохірургія'). На прикладі *radiation* можна простежити поступову еволюцію семантики терміноелемента. Варто зазначити, що в межах «категоріальної багатозначності» значення термінів зазвичай обмежується сферою фізики та техніки. Проте дослідження *radiation* демонструє, що семантичний розвиток деяких лексем може виходити за межі конкретної терміносистеми та становити об'єкт аналізу для ширшої мовної системи.

Метонімічні перенесення, що ґрунтуються на співвіднесенні одного наукового поняття з іншим, яке формально належить до іншої терміносистеми, є цілком закономірними, особливо в межах суміжних галузей знання. Так, загально-вживане слово *rayon* первинно означає «спиця»,

тоді як у фізичній, математичній і технічній терміносистемах воно функціонує як термін зі значенням «промінь» або «радіус». Усі ці значення поєднані між собою через когнітивно-асоціативні зв'язки. У фізиці промінь трактується як пряма лінія, що має початкову точку й не має кінцевої, що, ймовірно, зумовило асоціацію з образом спиці на етапі формування терміна. Аналогічно, поняття радіуса під час окреслення дуги кола також пов'язується з відповідною одиницею загальноновживаної лексики. Показовим є те, що саме у фахових терміносистемах лексема *rayon* характеризується високим рівнем словотвірної активності [9, с. 154].

Таким чином, загальноновживане слово набуває статусу терміна за умови істотних змін у його семасіологічній структурі. Французька загальноновживана лексика, з одного боку, слугує важливим джерелом формування нових терміноелементів, а з іншого – призводить до порушення ізоморфізму між системою понять і системою фізичної та технічної термінології. У процесі аналізу фізичних та технічних текстів така асиметрія не ускладнює їх сприйняття, натомість сприяє активізації поліморфних зв'язків, які стимулюють динаміку лексико-семантичних змін.

Водночас необхідно зазначити, що поза межами фізичної та технічної терміносистем семантична організація окремих термінів часто не вкладається у традиційну модель полісемії. Показовим у цьому аспекті є приклад лексеми *cavité*. У загальноновживаній французькій мові вона означає «порожнину», «бульбашку»; у металургійній галузі – «дутловину», «раковину»; у фізиці ж функціонує як спеціальний термін зі значенням «об'ємний резонатор».

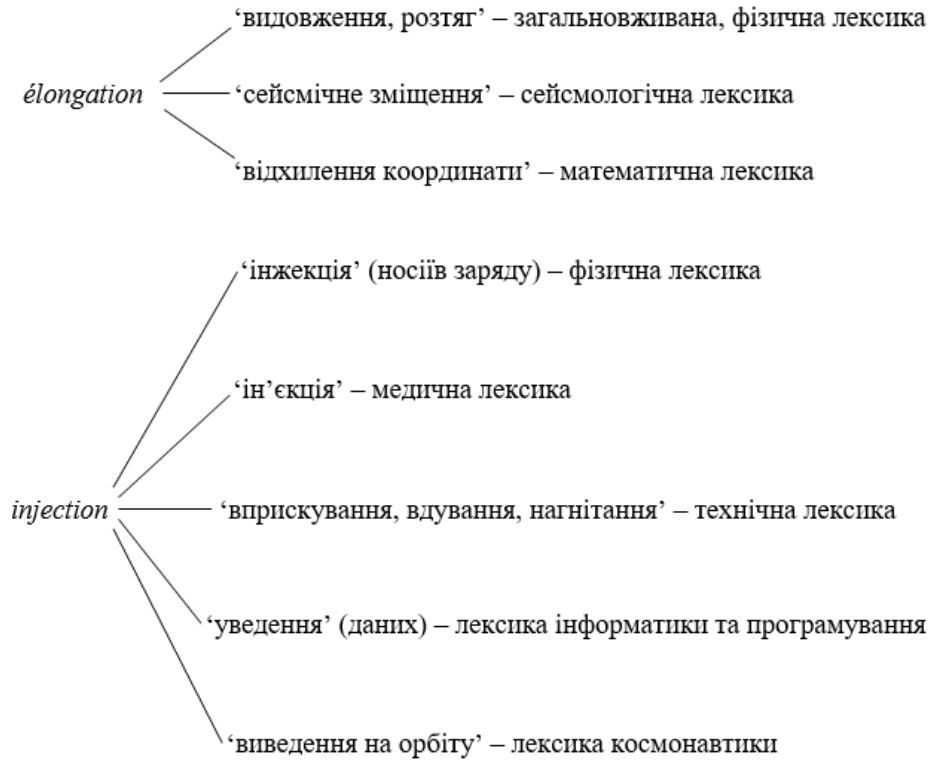
У межах загальнономовного вжитку та металургійної терміносистеми простежуються виразні полісемічні зв'язки, об'єднані спільною родовою семою, що репрезентує ідею локалізованої порожнини в певному середовищі. Однак співвіднесення цих значень із фізичним термінологічним уживанням виявляє умовність полісемії: на міжгалузевому рівні вона наближається до омонімії. Виникнення спеціалізованого значення «об'ємний резонатор» мотивоване функціональною характеристикою відповідних порожнин, які здатні виступати ефективними резонаторами електромагнітних хвиль. Таким чином, лексема *cavité* ілюструє феномен зовнішньої (міжгалузевої) полісемії, що реалізується на внутрішньосемантичному рівні, тоді як подальша конкретизація фізичних дефініцій може зумовлювати процес омонімізації.

У межах фізичної та технічної терміносистем не виявлено омонімів, які були б абсолютно тотожними за графічним і фонетичним оформленням та водночас повністю розмежованими семантично. Поява подібних одиниць суперечила б принципу однозначності лексико-семантичних кореляцій і спричиняла б смислову амбівалентність у фізичних та технічних текстах. Разом із тим міжгалузева омонімія є характерною рисою функціонування фізичних і технічних терміноелементів.

Кількість таких випадків є значною. Зокрема, *fenêtre* у загальнономовній та технічній лексиці означає «вікно», «віконний проріз», «діафрагму», тоді як у фізичній терміносистемі набуває значення «селективний імпульс». Лексема *variance* у загальноновживаній та математичній сферах пов'язана зі значеннями «варіація», «відхилення», «дисперсія», однак у фізичному дискурсі функціонує як термін на позначення «числа ступенів вільності». Термін *accrochage* у повсякденному та технічному вжитку репрезентує дії «підвішування», «прикріплення», тоді як у фізиці він використовується для номінації процесів збудження паразитних коливань або явища самозбудження. Лексема *filerie* у текстильній галузі означає «прядильну майстерню» чи «прядильний цех», проте в межах фізичної терміносистеми вона вживається у значенні «електричне коло» [9, с. 155].

Основними джерелами формування омонімів у загальноновживаній і спеціальній лексиці є: по-перше, розщеплення двох або кількох значень багатозначної лексеми, тобто процес дивергенції; по-друге, зближення слів, які раніше відрізнялися за звучанням, що відповідає явищу конвергенції; по-третє, запозичення з різних мовних джерел, а також калькування й переклад. У фізичній та технічній лексиці провідним механізмом утворення омонімів є саме перший із зазначених шляхів. Це пояснюється тим, що в межах фізичної та технічної терміносистем між-

галузева омонімія виникає внаслідок поступового послаблення або втрати асоціативно-семантичних зв'язків між значеннями. Про це свідчить наявність у фізичній та технічній лексиці таких одиниць, семантичний статус яких у суміжних галузях складно однозначно інтерпретувати як прояв полісемії чи омонімії [7, с. 12].

Визначення таких полісемант перебуває на межі зникнення спільної семантичної ознаки. Водночас слід наголосити, що функціонування термінологічних одиниць відбувається в різних семантичних полях, що не створює перешкод для адекватного розуміння спеціалізованого тексту. На відміну від омонімії, полісемія характеризується збереженням семантико-етимологічних зв'язків, що виступає одним із ключових критеріїв розмежування цих мовних явищ.

Висновки. Проведений аналіз термінологічних одиниць крізь призму полісемії дає підстави стверджувати, що багатозначність є закономірною характеристикою фізичної та технічної лексики. Дослідження матеріалу спеціалізованих словників засвідчує стійку тенденцію до збільшення питомої ваги полісемних терміноелементів порівняно з моносемічними одиницями. З'ясовано, що ключовими джерелами формування полісемії у фізичній та технічній терміносистемі є залучення ресурсів загальноживаної лексики та метонімічні перенесення, серед яких вагому роль відіграє категоріальна багатозначність.

Семантичний розвиток багатозначних термінів часто супроводжується їх функціональним виходом за межі фізико-технічного напрямку, що сприяє формуванню міжгалузевих полісемантичних кореляцій. Разом із тим подальша спеціалізація та уточнення змісту окремих лексем можуть зумовлювати процеси міжгалузевої омонімізації термінів.

У площині перекладацької діяльності полісемія фізичних та технічних термінів становить підвищену складність, оскільки коректний добір еквівалента можливий лише за умови врахування контекстуального оточення, галузевої специфіки та обсягу дефініції конкретної термінологічної одиниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. 3-тє вид. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 464 с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
3. Теоретичні та прагматичні проблеми перекладознавства: Збірник студентських статей. Вип. 13. Х.: НТМТ, 2012. 204 с.
4. Dubois J. Dictionnaire de linguistique. Paris: Librairie Larousse, 2002. 516 p.
5. Галян О. В., Гуз О. П. Поняття терміна та його місце в мовній системі. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. Вип. 1 (212). С. 104–109. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-15>
6. Біленко І. І. Фізичний словник. 2-ге вид., перероб. і допов. К. : Вища шк., 1993 р. 319 с.
7. Галян О. В. Формування та функціонування фізичних термінів у французькій мові: автореф. дис. ... к-та філол. наук: 10.02.05 «романські мови». Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 20 с.
8. Галян О.В. Семантична варіативність фізичних термінів у французькій мові. *Науковий вісник Східноєвропейського університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки*. Луцьк «Вежа-Друк», 2017. Вип. 3 (352). С. 377–382
9. Галян О. В. Формування та функціонування фізичних термінів у французькій мові: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови». Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, МОН України, 2018. 228 с.

Дата першого надходження статті до видання: 04.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 14.04.2026